

problem uvijek bio u tome što je Jugoslavija za sebe rezervirala vodeću i objedinjavajuću ulogu na Balkanu.

Romanjenko je ponekad sklon velikim generalizacijama i u svom traganju za historijskim paralelama vrlo često pravi usporedbe koje je vrlo teško braniti (tako on na Josipa Broza gleda kao na nasljednika srpskog političara Ilije Garašanina, str. 242).

Na kraju istražuje uzroke radikalne izmjene pozicije postsovjetskih politika – od odricanja “jugoslavenskog nacionalizma” i podrške srpskom nacionalizmu, do podrške nacionalizama ostalih naroda raspadajuće Jugoslavije. Autor se pita da li je raspad SFRJ uvjetovan razvojem komunističkog sistema i mađunacionalnih odnosa, ili je, pak, on rezultat “zavjere Zapada” prilikom slabljenja SSSR, te kakvu ulogu igra “jugoslavenski faktor” u sovjetskoj i suvremenoj ruskoj vanjskoj i unutarnjoj politici, i shodno tome – kakvu ulogu igraju sovjetski i ruski faktor u jugoslavenskim i postjugoslavenskim politikama? Zaključuje da nakon dramatičnih i tragičnih događaja od 1990. godine u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, u novim političkim uvjetima, Rusija i postjugoslavenske države trebaju nove ideje i nove oblike suradnje, neopterećene nasljeđem prošlosti. ■

Husnija Kamberović

Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.
Dokumenti. Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest – Podružnica za
povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005, str. 344

Ova zbirka dokumenata se pojavljuje u vrijeme kada se i u ozbiljnoj historiografiji sve više i temeljitije počinje preispitivati komunističko razdoblje i sistem funkcioniranja komunističke vlasti, osobito u doba uspostave te vlasti pred kraj i neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata. U ovoj zbirci težište je na dokumentima koji oslikavaju komunističku “represiju i zločine”, kako su u naslovu naznačili priređivači (Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić i Mate Rupić), a u Predgovoru je učinjen napor da se jasnije definira predmet zbirke. Čini se, ipak, da zbirka nije u cijelosti opravdala ono što priređivači nagovještavaju u tom Predgovoru, ponajviše zbog toga što se represija i zločin gotovo poistovjećuju. Većina dokumenata govori o općem stanju represije – pljačka, konfiskacija imovine i slično, što i nije bilo nepoznanica u literaturi. U ovoj se zbirci tim dokumentima, pomalo izvan čitavoga konteksta poratnih zbivanja, nastoji oslikati sistem komunističke represije.

Zbog izostanka kontekstualizacije zbivanja ova zbirka dokumenata ostaje kao prvi pokušaj evidentiranja pojava represije i zločina, ali ne omogućava svestraniji uvid u modele funkcioniranja sistema represije. Osim toga, sam izbor dokumenata je urađen tako da se ne može vidjeti razlika između obične pljačke i kažnjavanja pobijeđenoga neprijatelja. Priređivači su sve smjestili u istu povijesnu ravan. S druge strane, njezin značaj je u tome da se na jednom mjestu nalazi ukupno 118 dokumenata koji na različite načine i iz različitih uglova govore o partizanskom i komunističkom razumijevanju pravde. Da su se priređivači potrudili dati detaljnija pojašnjenja zbivanja o kojima dokumenti govore ova bi zbirka imala puno veći značaj i otvorila bi dijalog o tome da li se radi o represiji i zločinu kao procesu i sistemu, ili, pak, samo kao o pojavama.

Većina dokumenata dosada nije bila poznata našoj nauci, a nalaze se pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu, Arhivu Jugoslavije, Vojnom arhivu Vojnoistorijskog instituta Vojske Srbije i Crne Gore, a neki dokumenti su iz arhiva u Karlovcu, Osijeku, Vinkovcima i Slavonskom Brodu. Neki se dokumenti u izvorniku nalaze u vlasništvu priređivača zbirke.

Sadržaj dokumenata iz ove zbirke upućuje na potrebu temeljite unutarnje kritike izvora. Ponekad čak i sami dokumenti pokazuju koliko je potrebno opreza kada se radi o informacijama koje nude (na primjer, u jednom izvještaju se navodi kako su u Dubrovniku na spisku likvidiranih i oni koji nisu likvidirani; sličan je slučaj i u Splitu i dr.). Isto tako, u dokumentima se ponekad izražava žaljenje zbog slučajeva likvidiranja bez sudske presude, ali ne zbog toga što su pojedinci likvidirani bez suda, nego zbog uvjerenja da bi se njihovim izvođenjem pred sud "raskrinkao [se] četnički i ustaški pokret". Upravo se tu nalazi zamka u koju su upali priređivači zbirke. Represije pa i zločini se prikazuju izvan konteksta uspostave vlasti i bez detaljnijeg, a u ovakvim zbirkama nužnog pojašnjenja o žrtvama: ko su ti ljudi, kakva je njihova uloga u ratu, i slično. Takvo što je bilo potrebno upravo zbog činjenice da je ovo pokušaj prezentiranja izvornoga gradiva o uspostavi komunističkoga sistema vladavine.

Ipak, ova zbirka dokumenata nije važna samo za hrvatsku historiografiju. Ona otkriva mnogo putokaza i za bosanskohercegovačku historiografiju, pogotovo zbog toga što su mnoge pojave koje su se dešavale u Hrvatskoj imale i svoga odraza na zbivanja u Bosni i Hercegovini. U dokumentima ćemo naći jako puno informacija o Bosancima i Hercegovcima koji su prilikom povlačenja sa vojnim postrojbama NDH na različite načine likvidirani od strane partizanskih jedinica. Niz je dokumenata koji govore o stvaranju logora, odnosu prema poraženim neprijateljskim vojnicima i civilima u tek oslobođenim područjima za koje se sumnjalo da su tokom rata podržavali antikomunističke pokrete i slično. Dokumenti pokazuju da je bilo pljačke

privatne imovine, neopravdanih ubojstava i ubojstava bez suda i slično. Ipak, tu su i dokumenti koji sadrže izravna naređenja da je to zabranjeno. Tako, na primjer, već koncem maja 1945. komanda II Armije zbog pojava "da borci i rukovodioci oduzimaju od zarobljenika i njihove privatne stvari, kao satove, prstenje, naliv pera i drugo" izdaje naredbu kojom se to zabranjuje. Isti dokumenat svjedoči da je uprkos zabranama takvih pojava i dalje bilo, ali se naredbe o zabranama takvoga postupanja ponavljaju, što ipak ima određenoga značenja u ocjeni odnosa nove vlasti prema takvim pojavama.

Dokumenti, dalje, pokazuju kako represija nije imala za cilj nikakvu etničku zajednicu, nego je bila usmjerena prema svima za koje je nova vlast smatrala da bi joj se mogli naći na putu uspostave i izgradnje novoga sistema vladavine. Neki su dokumenti, pak, posebno važni. Tako je, na primjer, znakovita jedna depeša Aleksandra Rankovića od 15. maja 1945, kojom se izražava nezadovoljstvo što je OZN-a za Hrvatsku za deset dana od oslobođenja Zagreba strijeljala "samo 200 bandita". Iznenaduje nas ova neodlučnost za čišćenje Zgb-a od zlikovaca. Radite suprotno od naših naređenja, jer smo rekli da radite brzo i energično i da sve svršite u prvim danima". U jednom drugom dokumentu od 5. jula 1945, koji govori o stanju u postrojbama Hrvatske divizije KNOJ-a i o masovnim likvidacijama, čitamo slijedeće: "Na Baniji kod Petrinje prilikom izvršenja vođenja na streljanje jedne veće grupe bandita odgovorni oficir iz štaba bataljona Narodne Odbrane poveo je za pripomoć i dobrovoljce civile iz okolnih sela. U istom bataljonu dešava se da novi borci koji su došli iz VIII. divizije /Muslimani/ neće da streljaju bandu, jer im to kako navode ne dozvoljava "Alah" i "Din"..."

Ova zbirka, i pored svojih nedostataka, predstavlja napor da se prezentiraju dokumenti o represijama i zločinima učinjenim prilikom uspostave komunističke vlasti u Hrvatskoj. Dokumenti su u najvećem broju dosad bili neobjavljeni, a uglavnom potječu od raznih partizanskih vojnih jedinica, OZN-e, razni izvještaji, depeše. Zbirka će, nesumnjivo, potaknuti dalja istraživanja problema uspostave nove komunističke vlasti 1945. godine, ne samo u Hrvatskoj nego i u drugim dijelovima jugoslavenske države. ■

Husnija Kamberović